

УДК 792.03:28

DOI 10.32461/2226-3209.1.2024.302108

Цитування:

Альмувайїл Ф. А. А. А. Театральне мистецтво західних мусульманських громад кінця XX – початку XXI століття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2024. № 1. С. 398–403.

Альмувайїл Фадель Аббас Абіді Альнабі,
доктор філософії,
доцент Вищого інституту
драматичного мистецтва,
м. Сальмія, Кувейт
<https://orcid.org/0000-0003-0506-1139>
almuwaifadhe@gmail.com

Almuwail F. A. A. A. (2024). Theater art of the Western Muslim communities of the end of the XX – beginning of the XXI century. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 1, 398–403 [in Ukrainian].

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ЗАХІДНИХ МУСУЛЬМАНСЬКИХ ГРОМАД КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Мета статті – виявити особливості театрального мистецтва західних мусульманських громад кінця XX – початку XXI ст. на прикладі Великобританії. **Методологія дослідження.** Застосовано метод аналізу та синтезу, метод типологічного аналізу, історико-культурний метод, метод мистецтвознавчого дослідження та теоретичного узагальнення, що посприяло уточненню особливостей традицій ісламського театру та його розвитку на сучасному етапі в західних мусульманських громадах, виявленню особливостей і характерних рис діяльності театрів мусульманської громади Великобританії. **Наукова новизна.** Досліджено особливості театрального мистецтва західних мусульманських громад на прикладі Великобританії; на основі аналізу постановок театральної кампанії Khayaal Theatre розглянуто особливості розуміння місця, ролі та потенціалу театрального мистецтва представниками сучасних мусульманських громад в Європі; проаналізовано діяльність театру багатонаціональної ісламської школи з навчанням англійською мовою «SOBIS» (Кардіфф) в контексті збереження традицій ісламського театру. **Висновки.** Багата культура, духовний досвід ісламського світу, репрезентовані в постановках західних мусульманських громад здійснює помітний вплив на сучасне європейське суспільство. Дослідження виявило, що розвиток театрального мистецтва західних мусульманських громад кінця XX – початку XXI ст. засвідчує вибіркове інтегрування провідних тенденцій європейського сценічного мистецтва, тяжіння до мультикультурності за умови збереження традиційних культурних та релігійних ісламських цінностей. Самобутність сценографічного вирішення, що має безпосередній зв'язок з ісламською історією, її візуальним та архітектурним спадком, виражає ідеї та цінності мусульман. Основними мусульманськими театральними компаніями у Великобританії є Khayaal Theatre, «Ульфа Артс», Arakan Creative, Muju та ін. Інтерактивні форми театру, зокрема форум-театр, можуть стати потужним способом взаємодії та інформування про проблематику британської мусульманської ідентичності. Характерними рисами діяльності театрів мусульманської громади Великобританії є: вшанування та популяризація філософсько-естетичних, літературних та мистецьких ісламських традицій; розробка різноманітного репертуару з метою охоплення широкої аудиторії; сприяння міжкультурному діалогу, взаємодії традиційного і сучасного, взаєморозуміння між мусульманами та людьми інших віросповідань і традицій.

Ключові слова: театральне мистецтво, ісламський театр, західні мусульманські громади, вистави, сценографія, міжкультурна взаємодія.

Almuwail Fadhel Abbas Abidi Alnabi, Ph.D in Philosophy in the field of Pedagogical sciences, assistant Professor, Higher Institute of Dramatic Art, Salmiya, Kuwait

Theater art of the Western Muslim communities of the end of the XX – beginning of the XXI century

The purpose of the article is to reveal the peculiarities of the theatrical art of Western Muslim communities of the late 20th and early 21st centuries. on the example of Great Britain. **Research methodology.** The method of analysis and synthesis, the method of typological analysis, the historical and cultural method, the method of art research and theoretical generalisation was applied, which contributed to clarifying the peculiarities of the traditions of Islamic theatre and its development at the modern stage in Western Muslim communities, identifying the peculiarities and characteristic features of the theatres of the Muslim community of Great Britain. **Scientific novelty.** Peculiarities of theatrical art of Western Muslim communities were studied using the example of Great Britain; on the basis of the analysis of the productions of the "Khayaal Theatre" theatrical campaign, the peculiarities of the understanding of the place, role, and potential of theatrical art by representatives of modern Muslim communities in Europe were considered; the activity of the theatre of the multi-national Islamic school with education in English "SOBIS" (Cardiff) was

analysed in the context of preserving the traditions of the Islamic theatre. **Conclusions.** The rich culture and spiritual experience of the Islamic world, represented in the productions of Western Muslim communities, exerts a noticeable influence on modern European society. The study revealed that the development of theatrical art in Western Muslim communities in the late 20th and early 21st centuries testifies to the selective integration of the leading trends of European performing arts, the attraction to multiculturalism, provided that traditional cultural and religious Islamic values are preserved. The originality of the scenographic solution, which has a direct connection with Islamic history, its visual and architectural heritage, expresses the ideas and values of Muslims. The main Muslim theatre companies in the UK are Khayaal Theatre, Ulfa Arts, Arakan Creative, Muju and others. Interactive forms of theatre, in particular forum-theatre, can become a powerful way of interacting and informing about the issues of British Muslim identity. Characteristic features of the activities of the theatres of the Muslim community of Great Britain are: honouring and popularising the philosophical-aesthetic, literary and artistic Islamic traditions; development of a diverse repertoire in order to reach a wide audience; promotion of intercultural dialogue, interaction of traditional and modern, mutual understanding between Muslims and people of other faiths and traditions.

Keywords: theatrical art, Islamic theatre, Western Muslim communities, performances, scenography, intercultural interaction.

Актуальність дослідження. В сучасному європейському соціокультурному просторі особливе місце посідає ісламське мистецтво, оскільки станом на початок 2020-х рр. (за даними Pew Research Center) частка мусульманського населення європейських країн складає приблизно 6% з перспективою подальшого зростання. Зростаюча напруга між ісламською та західною культурою, відсутність ефективної моделі інтеграції мусульман в західну політику сприяє популяризації думки про неможливість поєднання західних ідеалів та ісламських цінностей. Водночас існує чимало прикладів, що не підтверджують цю позицію і свідчать про те, що ісламська культура в ряді аспектів засвідчує органічне поєднання з західними традиціями. Одним із таких прикладів є театральна культура західних мусульманських громад. У цьому контексті надзвичайно цікавий досвід Великобританії, яка є п'ятою країною в світі та другою країною в Європі за чисельністю мусульманського населення. Актуальність статті зумовлена важливістю дослідження інтеграції ісламської культури в західний світ на прикладі театального мистецтва мусульманської громади Великобританії.

Аналіз публікацій. Особливості і тенденції розвитку театального мистецтва європейських країн протягом останніх років належать до тем, що викликають стійкий науковий інтерес українських вчених (М. Боклан, Т. Буздиган, Н. Донченко, І. Іващенко, А. Позняк, В. Стрельчук та ін.). Окрему увагу сучасними дослідниками приділено і деяким аспектам ісламського театру. Так, наприклад, Х. Альхаджрі у статті «Ритуал і драма» [1] досліджує природу ритуальних стосунків і театру на прикладі мусульманської обрядової театралізації тазійя – шійтської гри пристрастей. Автор розглянув вплив мусульманського ритуального театру на

європейську театральну культуру ХХ ст., зокрема враження британського режисера Пітера Брука від відродження церемонії в Ірані в 1970-х рр. Спробу простежити походження, еволюцію та сучасні міжкультурні трансформації ісламського театру тазійя дослідник здійснює в публікації «Ісламський театр те'зіє: шлях до Європи» [2]. Деякі аспекти ісламського театру висвітлює В. Демещенко в статті «Культура та мистецтво арабського світу» [3]. Театральне мистецтво західних мусульманських громад кінця ХХ – початку ХХІ ст. лишається одним із малодосліджених питань сучасного мистецтвознавства.

Мета статті – виявити особливості театального мистецтва західних мусульманських громад кінця ХХ – початку ХХІ ст. на прикладі Великобританії.

Виклад основного матеріалу. Дослідження театального мистецтва західних мусульманських громад передбачає уточнення поняття «ісламський театр» та розгляду його традиційних форм.

Найдавнішою формою ісламського театру, популяризованою лікарем-окулістом став тіньовий ляльковий театр, отримавши широке поширення в ХІІ ст. Це форма розповідання історій за допомогою тіні фігур маріонеток, створених джерелом світла [13, 138]. Khayaal Al-Zil – термін, яким позначили цей творчий феномен оповідання, означає «тіні фантазії», що охоплює прекрасну природу п'єси та її привабливий характер виконання, вони змусили ляльок танцювати, літати та співати, як лялькар смикнув за ниточки за завісами та просвітив глядачів грою тіней [9]. Історії, які розповідали тіньові ляльки, були взаємопов'язані з ідеями та вченням ісламу та ідеально розігрувалися в період Рамадану. Пізніше у сфері театральних вистав з'явилася ще одна форма мистецтва, яка була п'єсами пристрастей, відомими як Tazieh, пристрасною

формою мистецтва та драми, що розповідає про релігійних діячів. Їїго зобразила шіїтська спільнота, щоб розкрити трагедію мученика Хусейна та його родини [14]. Культура гри з часом пускала своє коріння в кожній державі, розвиток арабської літератури та врахування ключових факторів для гарної вистави допомогли досягти меседжу п'єси, ясного та зрозумілого глядачу. П'єси склалися з трьох пунктів, мови, уособлення та аудиторії. Мова є основоположним фактором, коли справа доходить до спілкування, тому, щоб торкнутися серцець глядачів, вистави були представлені арабською літературною мовою, якою розмовляли та розуміли майже всі представники близькосхідної спільноти. Імітація привертає увагу глядачів, для яких тіньової ляльки було недостатньо, щоб передати глибину історичної події та пробудити почуття в серцях людей, тому вистави згодом модернізувалися у п'єси, які виконуються людьми (це сприяло ключовому фактору залучення аудиторії та привернення її уваги) [5, 497].

Сучасні закордонні дослідники визначають ісламський театр як інтерпретацію літератури мусульманського світу, що охоплює досвід мусульман в сучасному світі і театр, створений в рамках ісламського етносу та естетики [8, 14].

Закордонні науковці наголошують на тому, що незважаючи на глибоку присутність у Великобританії, мусульмани були переважно виключені з театру та популярних розваг. Соціально-політичні обмеження вплинули на розвиток мусульманської драматургії, і мусульманам знадобилося більше часу, ніж очікувалося, щоб знайти своє місце в британському театрі. Через розширення присутності мусульман у британських і особливо лондонських театрах початок XXI ст. став переломним для британських мусульман [7, 35].

Аналізуючи театральне мистецтво мусульманської громади Великобританії, наголосимо на діяльності театральних кампаній «Ульфа Артс» у Бірмінгемі, Arakan Creative в Західному Йоркширі та Muju у Лондоні. Проте найбільш помітне місце в театральному мистецтві західних мусульманських громад на сучасному етапі відіграє Khayaal Theatre (1997) – професійна театральна компанія, діяльність якої присвячена дослідженню класичної мусульманської літератури через сучасну сценічну майстерність як засіб сприяння

міжкультурній і міжконфесійній взаємодії та взаєморозумінню.

Трупа грає та використовує свої сценарії, щоб направляти та навчати про іслам. Її специфіка полягає в об'єднанні артистів і глядачів різних конфесій з метою «використання та мобілізації інклюзивної енергії спільної історії, щоб з'єднати серця та сприяти більшому міжкультурному та міжконфесійному діалогу, розумінню та взаємодії між мусульманськими громадами та світом у цілому» [10].

Основними цілями власної діяльності компанія вважає: відзначення та внесення багатих естетичних, мистецьких та літературних традицій мусульманських культур у масову культуру; розвиток нової аудиторії для виконавського мистецтва в мусульманських громадах і нової аудиторії для мусульманської літератури, мистецтва та культури в широкому суспільстві; сприяння міжкультурному діалогу, взаємодії та взаєморозумінню шляхом демонстрації примирення між Сходом і Заходом, традиційним і сучасним, а також мусульманами та людьми інших віросповідань і традицій; допомога у розвитку культурного капіталу для західних мусульманських громад, з метою сприятиме більшій інклюзивній соціально-культурній зацікавленості та інтеграції [10].

З моменту заснування і донині театру Khayaal вдалося створити репутацію першого професійного англомовного театру, натхненного мусульманською спадщиною та культурою. Khayaal Theatre створює новий жанр і бренд міжкультурного театру, чия формула мудрості та гумору отримала популярність і визнання критиків на національному та міжнародному рівнях. Колектив театру розширює горизонти різноманітної аудиторії, адаптуючи твори мусульманської літератури, які ніколи раніше не були представлені на західній сцені. Від добре відомих казок про 1001 ніч та історії Румі до менш відомих і практично невідомих казок широкого кола мусульманських субкультур (Афганістан, Бангладеш, Єгипет, Індія, Іран, Ірак, Ліван, Малайзія, Марокко, Нігерія, Пакистан, Саудівська Аравія, Сенегал, Судан, Сирія, Танзанія, Туніс, Туреччина, Узбекистан, Ємен) і авторів (Аль Газалі, Аль Джахіз, Аттар, Галіб, Хафез, Ібн Арабі, Ібн Даніял, Ібн Фарід, Ібн Хішам, Ібн Туфайл, Іхван аль Сафа, Ікбал, Джамі, Хайям, Міан Мохаммед Бакш, Міскавей, Румі, Са'ді, Самані, Абдул Саттар Едхі та ін.), Khayaal

Theatre творчо та образно демонструє спільні цінності та прагнення.

У репертуарі Khayaal Theatre постановки на тему історії мусульманської спадщини («1001 ніч», «Едхі означає любов» «Піст заповідає казки мудрості», «Знання казки», «Біопік про Ібн Халдуна», «Байки середини літа зі Сходу», «Розповіді мулли Насреддіна», «Казки з мусульманської Африки» та ін.), християнсько-мусульманську історію («Султан і святий і втеча в Абіссінію»), багатоконфесійні історії (Три тематичні колекції з індуїзму, юдаїзму, християнства, ісламу про чесноти характеру, розширення прав і можливостей жінок та навколишнє середовище) та ін. [11].

Театр не можливо відокремити від його візуального виміру, що зумовлює виявлення особливості оформлення сценічного простору постановок сучасних театральних компаній мусульманських громад у Великобританії, головним призначенням якого є «утримувати в певних межах творчий акт, художнє перетворення дійсності, ілюзію» [4, 118].

Дослідники наголошують на тому, що «арабо-ісламська» сценографія не зосереджена виключно на власній спадщині» [6, 208]. Основними причинами є те, що мусульманський театр зараз веде діалог не лише із Заходом (як це було з 1847 р.), а й з театральними проявами з усього світу. З цієї причини питання визначення та вираження арабо-ісламської ідентичності стало ключовим. У царині сценографії практичні можливості можуть бути натхненні релігійною практикою, ісламським мистецтвом та архітектурою, і тим, що залишається життєво важливим в ісламському театрі, і навіть експериментальною «традицією». У виставах з історії мусульманської спадщини сценографія базується на використанні архітектурних елементів, ісламських орнаментів, куполів мечеті та арабської каліграфії, щоб надати сценічному простору ісламської ідентичності. Варто зауважити, що в окремих постановках Khayaal Theatre звертається до тисячолітньої мусульманської театральної традиції Khayaal al-Zill – театру тіней.

Аналіз відеозаписів постановок «Khayaal Theatre» дозволяє констатувати, що самотність їх сценографічного вирішення має безпосередній зв'язок з ісламською історією, її візуальним та архітектурним спадком, постає чимось набагато більшим, ніж тло, що сприяє вербальному сприйняттю вистави – вона є невід'ємною частиною

постановок, виражає ідеї та цінності мусульман.

Окремим аспектом розвитку театрального мистецтва мусульманської громади Великобританії є використання театру в освіті. Показовим є приклад багатонаціональної ісламської школи з навчанням англійською мовою SOBIS (Роат, Кардіфф) – їх підхід до сучасного театру ґрунтується на збереженні традицій ісламського театру. Існують певні умови, яким має відповідати функція, і параметри, в яких залучена труппа театру. Зокрема, зміст має бути переважно ісламським, тобто драматизувати історію чи послання з Корану, але ніколи не видавати себе за пророків або зображувати їх. На сцені не можна робити дії, які можна вважати релігійно та/або культурно неприйнятними, такими, що суперечать основним аспектам мусульманського життя, наприклад, богохульство, вживання спиртних напоїв або наркотиків.

Вивчення ісламської історії за допомогою театру пропонує представниками західної мусульманської громади інше середовище навчання – вони досліджують історію, її зміст та сенс, а потім діляться цим з аудиторією. Таким чином учні отримують додатковий досвід завдяки тому аспекту навчання, що конкретно каталізується самими процесом викладання. Важливим позитивним аспектом є надання цінного досвіду ісламського театру для представників інших конфесій [8, 58].

Молоді мусульмани розвиваються з багатим та різноманітним культурним, етнічним та мовним спадком, аспекти якого можна активізувати засобами театрального мистецтва. На думку дослідників, важливим питанням сучасного наукового дискурсу про мусульман у Великобританії, особливо в контексті діалектики між британською та мусульманською молоддю є питання ідентичності [12, 18]. Інтерактивні форми театру, зокрема форум-театр, можуть стати потужним способом взаємодії та інформування про проблематику британської мусульманської ідентичності.

Театр – це творча практика, що забезпечує засоби для культурного розуміння та обміну. З огляду на існування громадського дискурсу довкола ісламофобії, театр західних мусульманських громад потенційно є потужним засобом боротьби зі стереотипами та культурною ксенофобією. Перспективи подальшого дослідження полягають у виявленні особливостей звернення до традицій ісламського театру в рамках європейського

театрального мистецтва перших десятиліть ХХІ ст.

Наукова новизна. Досліджено особливості театрального мистецтва західних мусульманських громад на прикладі Великобританії; на основі аналізу постановок театральної компанії Khayaal Theatre розглянуто особливості розуміння місця, ролі та потенціалу театрального мистецтва представниками сучасних мусульманських громад в Європі; проаналізовано діяльність театру багатонаціональної ісламської школи з навчанням англійською мовою SOBIS (Кардіфф) в контексті збереження традицій ісламського театру.

Висновки. Багата культура, духовний досвід ісламського світу, репрезентовані в постановках західних мусульманських громад здійснює помітний вплив на сучасне європейське суспільство. Дослідження виявило, що розвиток театрального мистецтва західних мусульманських громад кінця ХХ – початку ХХІ ст. засвідчує вибіркоче інтегрування провідних тенденцій європейського сценічного мистецтва, тяжіння до мультикультурності за умови збереження традиційних культурних та релігійних ісламських цінностей. Самобутність сценографічного вирішення, що має безпосередній зв'язок з ісламською історією, її візуальним та архітектурним спадком, виражає ідеї та цінності мусульман. Основними мусульманськими театральними компаніями у Великобританії є Khayaal Theatre, «Ульфа Артс», Агакан Creative, Муџу та ін. Інтерактивні форми театру, зокрема форум-театр, можуть стати потужним способом взаємодії та інформування про проблематику британської мусульманської ідентичності.

Характерними рисами діяльності театрів мусульманської громади Великобританії є: вшанування та популяризація філософсько-естетичних, літературних та мистецьких ісламських традицій; розробка різноманітного репертуару з метою охоплення широкої аудиторії; сприяння міжкультурному діалогу, взаємодії традиційного і сучасного, взаєморозуміння між мусульманами та людьми інших віросповідань і традицій.

Література

1. Альхаджрі Х. Ритуал і драма. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтва. Сценічне мистецтво*. 2019. № 2. С. 8–26.
2. Альхаджрі Х. Ісламський театр те'зіс: шлях до Європи. *Вісник Київського національного*

університету культур і мистецтв. Сценічне мистецтво. 2021. № 4(2). С. 88–108.

3. Демещенко В. В. Культура та мистецтво арабського світу. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2008. № 1. С. 45–50.

4. Юдова-Романова К. Сценічний простір: проблеми термінології у мистецтвознавчих дослідженнях. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2019. Вип. 33. С. 117–123.

5. Albakry M. Between the Human and the Foreign: Translating Arabic Drama for the Stage. *Educational Theory*. 2014. Issue 64(5). Pp. 497–514.

6. Alhajri K. R. A Scenographer's Perspective on Arabic Theatre and Arab-Muslim Identity. PhD. The University of Leeds The School of Fine Art, History of Art & Cultural Studies, 2007. 291 p.

7. Çakırtaş Ö. Muslims and Islam in contemporary British theatre and the image of the 'British Muslim Self' in Guleraana Mir's Coconut. *Performing Islam*. 2022. Vol. 11. Iss. 1. Pp. 35–51.

8. Ellora A. Exploring the Role and Potential of Theatre in Islamic Supplementary Education. PhD. Cardiff University, 2012. 67 p. URL: https://www.cardiff.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0018/2420451/ellora-a-adam-ma.pdf (дата звернення: 07.01.2024).

9. Khalid A. Decolonizing Theatre History in the Arab World. *Horizons/Théâtre*. 2018. URL: <http://journals.openedition.org/ht/279> (дата звернення: 09.01.2024).

10. Khayaal Theatre Company. *Aims*. 2024. URL: <https://www.khayaal.co.uk/about> (дата звернення: 07.01.2024).

11. Khayaal Theatre Company. *Theatre*. 2024. URL: <https://www.khayaal.co.uk/theatre> (дата звернення: 12.01.2024).

12. Lewis P. Young, British and Muslim. London: Continuum, 2007.

13. Milwright, M. On the date of paul kahle's egyptian shadow puppets". *The Arts and Crafts of Syria and Egypt from the Ayyubids to World War I: Collected Essays*, Piscataway, NJ, USA: Gorgias Press, 2018. Pp. 137–182.

14. Weber A., Sturgess K. An emerging nation, its Arabic theatre heritage and the influence of English-language stage drama. *QScience Connect*. 2021. № (1). URL: <https://www.qscience.com/docserver/fulltext/connect/2021/1/connect.2021.2.pdf?expires=1710875129&id=id&accname=guest&checksum=EDA45C01E82E5AD0231765F24C93DCCC> (дата звернення: 07.01.2024).

References

1. Alhajri, H. (2019). Ritual and Drama. *Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Performing arts*, 2, 8–26 [in Ukraine].
2. Alhajri, H. (2021). The Islamic theater of teziyeh: the path to Europe. *Bulletin of the Kyiv National University of Cultures and Arts. Series: Performing arts*, 4(2), 88–108 [in Ukraine].
3. Demeshchenko, V. V. (2008). Culture and art of the Arab world. *Bulletin of the State Academy of*

Managerial Personnel of Culture and Arts, 1, 45–50 [in Ukraine].

4. Yudova-Romanova, K. (2019). Stage space: problems of terminology in art studies. *Ukrainian culture: past, present, ways of development*, 33, 117–123 [in Ukraine].

5. Albakry, M. (2014). Between the Human and the Foreign: Translating Arabic Drama for the Stage. *Educational Theory*, 64(5), 497–514 [in English].

6. Alhajri, K. R. (2007). A Scenographer's Perspective on Arabic Theatre and Arab-Muslim Identity. PhD. The University of Leeds The School of Fine Art, History of Art & Cultural Studies [in English].

7. Çakırtaş, Ö. (2022). Muslims and Islam in contemporary British theatre and the image of the 'British Muslim Self' in Guleraana Mir's *Coconut*. *Performing Islam*, 11, 1, 35–51 [in English].

8. Ellora, A. (2012). Exploring the Role and Potential of Theatre in Islamic Supplementary Education. PhD. Cardiff University. Retrieved from: https://www.cardiff.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0018/2420451/ellora-adam-ma.pdf [in English].

9. Khalid, A. (2018). Decolonizing Theatre History in the Arab World. *Horizons/Théâtre*. Retrieved from: <http://journals.openedition.org/ht/279> [in English].

10. Khayaal Theatre Company (2024). Aims Retrieved from: <https://www.khayaal.co.uk/about> [in English].

11. Khayaal Theatre Company (2024). Theatre. Retrieved from: <https://www.khayaal.co.uk/theatre> [in English].

12. Lewis, P. (2007). *Young, British and Muslim*. London: Continuum [in English].

13. Milwright, M. (2018) On the date of paul kahle's egyptian shadow puppets". *The Arts and Crafts of Syria and Egypt from the Ayyubids to World War I: Collected Essays*, Piscataway, NJ, USA: Gorgias Press [in English].

14. Weber, A., Sturgess, K. (2021). An emerging nation, its Arabic theatre heritage and the influence of English-language stage drama. *QScience Connect*. (1). Retrieved from: <https://www.qscience.com/docserver/fulltext/connect/2021/1/connect.2021.2.pdf?expires=1710875129&id=id&accname=guest&checksum=EDA45C01E82E5AD0231765F24C93DCCC> [in English].

*Стаття надійшла до редакції 09.01.2024
Отримано після доопрацювання 13.02.2024
Прийнято до друку 20.02.2024*